

medlemsblad for

Austmarka Historielag

Foto: F.Å., ca. 1975

Stabburet i Larbekken. Nå står skogen tett omkring bua. Bli'r den reddet og havner på Kiærsagtomta? Les side 4.

Nr. 52

Mars 1992

FORORD

Det er årsmøtetid, se side 12. Av hensyn til medlemmene som ikke kan møte, trykker vi årsberetningen i dette nr. Den viser stor aktivitet i laget. 1991 er nok det året at mest har skjedd i lagets historie. Og nye oppgaver står i kø!

Vi legger ved purring på kontingenten til etternølerne. Det sparer oss for mye ekstraarbeid om dere betaler raskt.

Vi legger også ved en brosjyre fra Museene i Solør-Odal. Tidsskriftet Solør-Odal anbefales på det beste!

F.Å.

BERETNING 1991/92

Styret og arbeidsutvalg

Styret har i perioden bestått av:

Oddvar Jakobsen leder, Arve Haugen nestleder, Berit L. Pramm kasserer, Åge Sørmoen sekretær, Roger Linna, Ragnhild Skullerud og Syver Gylterud styremedlemmer.

Styret har hatt 5 ordinære møter og behandlet 21 saker. I tillegg har styrets medlemmer hatt en rekke planleggings- og arbeidsmøter.

Årsmøtet i fjor nedsatte 3 arbeidsgrupper:

1. Faste minnesmerker med Syver Gylterud, Arve Haugen, Reidar Amundsen og Albin Skoglund. Gruppen har registrert en rekke plasser i alle deler av bygda. 10 nedlagte boplasser er merket med solide tretavler, og flere står for tur.
2. Gjenstander, klær, innbo med Ragnhild Skullerud, Roger Linna, Ivar Bekken og Andreas Aafloen. Det er holdt kurs i registrering av gjenstander. Mye står igjen å registrere, både av lagets

egne gjenstander og ting ute på bygda.

3. Intervjuer, bilder, tradisjoner med Oddvar Jakobsen, Åge Sørmoen og Liv Solbergseter. Vel 100 bilder er avfotografert siste året. Finn Åberg har skaffet seg utstyr for avfotografering. Noen intervjuer er tatt opp på bånd. En del dialektord er innsamlet.

Aktiviteter

Laget har arrangert fototreff på Smedhaugen med avfotografering av ca. 70 gamle bilder.

Kunst- og håndverksutstilling ble holdt samme sted på høsten med bra besøk og god kvalitet på de utstilte gjenstander.

2 turer ble arrangert i sommer. Langturen gikk til Tromsø med tog og hurtigrute og dagsturen med buss til Odals Værk, Sagstua og Odalstunet.

Kølamila ble en stor suksess, både publikummessig og når en tenker på produktet - ca. 150 sekker prima grillkøl. Ca. halvparten av køla er solgt. Men kølamila kostet mange arbeidstimer blant ivrige medlemmer, og ikke minst fra Gunvald og Rolf Brunsell som sto for selve kølinga.

Det største løftet for laget i fjor var flytting av to gamle bygninger til Kiærsagtomta (Skullerudhagen) - smie fra Ingelsrud og låve fra Nordsetra. Vi synes vi kom godt ut av det både teknisk og økonomisk, takket være Arbeidskontorets bistand med to flinke karer og økonomisk hjelp, og stor innsats fra medlemmene, skogeiere m.v. Flyttingen frister til videre innsats for å berge truede hus og å skape et tun-miljø på Kiærsagtomta.

Vi har tatt på oss å rydde og merke Finnskogleden gjennom Kongsvinger kommune, en strekning på 22 km. Dette krever tid og arbeid av oss, men gir til gjengjeld fine turopplevelser og kommunale kroner i kassa. Laget skal holde leden ved like også kommende år.

Smedhaugen: Søndre del er reparert utvendig, rydding er foretatt innvendig, og skålen er fylt med ved.

Medlemsbladet er kommet ut med 4 nummer, pluss et ekstranr. med register.

Laget har nå 153 medlemmer.

Styret.

SOMMERTUR TIL SETESDAL 20. - 24. JULI

Sommerens tur er på planleggingsstadiet, og så langt ser opplegget slik ut:

Vi starter fra Austmarka med buss mandag 20. juli og drar nedover Sørlandet og over til Setesdal. Vi ligger 2 netter i nedre del av dalen og 2 netter lenger oppe.

Hjemreise over Haukeli og Telemark fredag 24. juli.

Vi tar sikte på å fylle opp 30 plasser. Reiselystne kan melde sin interesse til Åge, tlf.28147 for påmelding og nærmere informasjon.

STABBURET I LARBEBKEN

vil i løpet av våren bli flyttet til Kiær-sagtomta, hvis det går som styret har planlagt. "Bua", som vi sier, er eneste huset som står igjen i Larbekken lengst sør på Varaldskogen. Tømmeret er i bra forfatning, men taket begynner å svikte.

ET SMIESTE FRA SIKÅA

ble i sin tid kjøpt på auksjon i Gunnarskog av Gunnar Torbjørnsen. Gunnar er sønn av Anna og Thorvald Torbjørnsen som bodde på Smedhaugen til i 1960-åra. Nå vil han overrekke smiesteet til historielaget, noe vi sier takk for.

TILBUD OM LEBIKO

Kongsvinger Rotary Club har i ca. 20 år disponert finneplassen Lebiko på Varaldskogen. Statens skoger er eier av plassen, som ble fraflyttet i 1970. Rotary-klubben har gjort en del innsats med vedlikehold på Lebiko og bl.a. flyttet et stabbur dit.

I de senere år har interessen hos Rotary dabbet av, og nå har de kommet med en forespørsel om vi er interessert i å overta Lebiko. Historielaget har i brev til Rotary meldt at vi er interessert i tilbudet, men at vi vil vurdere om vi har kapasitet til et forsvarlig vedlikehold av Lebiko.

Saken kommer således opp på årsmøtet søndag 15. mars, og det vil avgjøre om vi skal ta imot tilbudet.

KIÆRSAGTOMTA ELLER SKULLERUDHAGEN

I det jeg gjør meg til talsmann for folk på Søndre Austmarka, vil jeg få påstå at Kiær-sagta og Kiær-sagtomta er kjente begreper i denne delen av bygda. Skullerudhagen er det nok nesten ingen som vet hvor er.

Det var mange fra Søndre Austmarka som var på Kiær-saga, blandt dem var min far, Olaf Svendsen, som jobbet der i sine yngre dager.

Jeg tror nok at folket her ville sette pris på om navnet Kiær-sagtomta blev beholdt.

Med hilsen Ole Svendsen.

LITT OM MITANDER

Mitandersfors og Herrgården er så nær knyttet til industriområdet ved Sikåa at vi kan se disse under ett.

Mitandersfors har navnet sitt etter John Erik Mitander som ble født i Filipstad i 1799 og giftet seg med Beda Johanna Schneider født 1811.

Hun døde i 1850, to år før John Mitander flyttet til Herrgården i Bogen sammen med to barn. Han bodde bare to år her i Herrgården.

John Mitander var industrieiер idet han eide halvparten av jernbruket i Fredros. Nå ville han satse også i Bogen, da han så mulighetene for kraft og tilførsel av kull ved å bygge ut vassdraget til Varalden og utnytte de store skogområdene i Gunnarskog nordre. Han ble betegnet som en dristig og foretaksom industriherre, og ble den første virkelige brukseier med disse egenskapene i Bogen. Dette til tross for at det hadde vært mølle- og sagbruksvirksomhet i vassdraget fra tidlig på 1700-tallet.

Den 24. mai 1841 søkte han hos "Bergskollegium" om tillatelse til å flytte en stangjernsmie og fire spikerhammere fra Fredros til Bogen. Han kunne da som nevnt, dra nytte av trekull fra Nordre Gunnarskog og dessuten skaffe arbeid til den finske befolkningen i området.

Søknaden ble innvilget, og arbeidet med bygging kom i gang. Søknad om utvidelse i 1847 gikk gjennom, og det samme skjedde i 1851. For å gi et inntrykk av produksjonskapasiteten kan nevnes at i 1843 ble det produsert følgende: 285 skepp. stangjern, 75 skepp. knippjern og 456 skepp. spiker.

I 1865: 15575 centner (ca. 3900 skepp) stangjern, 665 ctr. (ca. 165 skepp.) knippjern og 86 ctr. spiker.

Størstedelen av knippjernet gikk til Bedafors der hovedtyngden av spikerproduksjonen foregikk. En del ble også fraktet til Charlottenberg der brukspatron J. O. Sundstrøm hadde begynt å eksperimentere med spikermaskiner.

Det var i 1848 at Mitander bygde et nytt spikerverk ved Sikåa og kalte dette Bedafors etter kona si. Han installerte 6 spikerhammere ved dette bruket.

Smia ved Mitandersfors var en romslig bygning på 34,5 x 12,5 m. Seks vasshjul dreiv det hele. Hvile- og soveplassen til smedene var bl.a. ei steinbu på 5 x 5 m. Veggene var metertjukke og rommet ble ofte varmet opp av smeltejern.

Mitandersfors bruk skiftet eiere fire ganger i løpet av de vel 30 årene bruket var i drift. I 1854 solgte Mitander Bedafors og Mitandersfors til den kjente norske forretningsmannen John Collet Bredesen. Bredesen hadde året før kjøpt Charlottenbergs bruk av J. M. Sandelin. Sundstrøm ble ansatt som forvalter der, og Bredesen solgte nesten samtidig halvparten av dette bruket til samme forvalter. Sundstrøm var forvalter på Mitandersfors bruk da Mitander bodde der 1852-1854. Vi kan samtidig minne om at Sundstrøm også overtok Brødbøl bruk på 1860-tallet.

Da Bedafors og Mitandersfors bruk gikk på sitt beste, var det forslag og seriøs diskusjon om mellomriksjernbanen skulle legges om Bogen og Varalden.

I 1867 ble det ny eier av Mitandersfors bruk, nemlig O. W. Jungmarker. Jungmarker solgte så i 1872 bruket med eiendommer til Osломannen Peter W. Weser Kildal. Kildal ble siste brukspatron på Mitandersfors, siste forvalter var Axel Jungmarker. Bruket ble nedlagt i 1874.

Herrgården ble oppført ca. 1840 og var bolig for forvaltere og funksjonærer når ikke brukspatronen bodde der. På gårdsplassen står en av smelthammerne fra bruket på et fundament av et støpejernsstykke hvor det sees en løftarmsring med sine fire løftarmer.

Smedbygget - arbeiderboligen - fra 1840 hadde opprinnelig 8 leiligheter. Bygget er nå fredet. Det er sannsynligvis maken til det som sto ved Sikåa.

I et dikt til Gunnarskog finnes følgende vers:

Och Rexed Bruk och Treskog, Mitanderfors i Bogen,
och kanske det er flere bruk som inte jag vet om,
men vet att John Mitander bröt veg igjennom skogen
och byggde kyrka, skaffa präst allt sån't han skötte om.

I den sammenheng kan nevnes at Mitander bygde
vegen mellom Fredros og Bogen, han engasjerte seg
i å skaffe Bogen kirke og prest, og var i det hele
en meget aktiv person som har etterlatt seg mange
synlige minner i skogødet både på norsk og
svensk side.

Det kan også tilføyes at det er mange historier
om Mitander som viser at han ikke bare var en
medgjørlig og human brukspatron. For å sitere
fra boka om Gunnarskog:

"Trots Mitanders uppenbart rika allmännyttiga
verksamhet har man försökt framställa honom som
förebilden till elaka Sintram i Gösta Berlings
saga. Denna förvrängde uppfatning, som också
kommit til synes i litteratur och press, torde
vara rotad i vissa slitningar mellan Mitander
och några av ortsbefolkningen under hans ny-
och omdaningsarbete i Bogen."

Oddvar.

AMUND SJURSRÅTEN

Utdrag fra boka "Varden lyser over Malmerberget",
av Lars M. Fjellstad:

Krigen 1814. Han Amund Sjursbråten var fødd i
1788 på Rinna på Austmarka. Og han kom sidan til
Eidskog. Han var med både ved Lier og Matrand.
Og han fortalde at ved Matrand gjekk det så hardt
for seg, under kampen var det fullt opp av svensker
øvst i Skulbergsengbakken og nordmennene nedst.
Dei såg ikkje kvarandre for all krutrøyken.

Han Amund tala om at svenskane skaut for høgt, så
kulane gjekk over dei norske soldatane og i

tretoppane, så konglane rasa ned. På Matrands-
moen flaut konglane i blod, og krutrøyken valt
som ei tjukk skodde over alt.

- - - - -

Han Amund Sjursbråten var ein stor og grov kar,
større enn sønene sine. Nevane hans var så breide
som fjøler, og leggene var som stokker.

Han Amund var så god ein laggar. Han skar falla
i stavane til øltunna på natta. Det vart fire
skorer, to i kvar ende på tunnestaven. Og det
var rekna for eit sers godt arbeid.

Han Amund døydde på Sørgarden Trandem i 1874. Og
han var da 90 år gamal.

- - - - -

Jeg fant en Amund Jacobsen som ble født 26.12.1792
på Sørmoen på Austmarka. Hans foreldre var Jakob
Olsen Skullerud (1766-1799), g. 1786 m. Eli
Amundsdt. Moen (1766-1851). Amund ble gift 1818
med Olea Andersdt. Østby av Utgården, f. 1796.
De hadde barna:

- Engebret, f. 11.06.1819
- Amund, f. 1820, d.s. år
- Eli, f. 23.07.1821, d.27.04.1824
- Anders, f. 16.01.1824
- Ole, f. 09.09.1825
- Søren, f. 16.12.1826 g.1854 under navnet Syvers-
braaten med Maren Olsdt. Trandem
- Kristian, f. 27.05.1829
- Anne, f. 24.07.1832, d.s. år
- Olea, f. 19.12.1833

Jeg mener at Amund Sjursbraaten og Amund Jakobsen
fra Sørmoen er den samme personen. Jeg fant døds-
fallet hans, og da stod det Amund Jakobsen Trandem,
død 12.06.1874.

Under folketelling i 1865 på Eidskog fant jeg
ham på Syversbraaten u/Trandem. Det stod:

Amund Jakobsen, f. 1792 i Vinger, enkemand, husm.m/jor
 Anne Amundsdt. f. 1837 ugift datter
 Andrea f. 1862 hennes datter
 Ole f. 1863 hennes sønn

Han står oppført i Kongsvinger bygdebok bind 3 side 461.

PS: Jeg mener at Syversbraaten og Sjursbraaten er det samme stedet.

- - - - -

Jeg har også funnet en dame ved navn Berthea Pedersdt. eller Eriksdt. nede i Fredrikstad i folketelling i 1875. Hun er født ca. 1853 på Schulerud i Østmarken. Hun var selveier der og enke.

Det må være Berte Pedersdt. f. 1853, datter av Peder Olsen og Maria Jonsdt. Sandsjøberget, Østmark, Sverige. De står under Stenbråten u/ Skullerud.

Det er også ei Ellen Berte Eriksdt. f. 1852, datter av Erik Amundsen Sikaaen og Marte Andersdt. Holmby. De står under Bekken under Skullerud. Ellen Berte var gift med kavalerisersjant Engebret Torstensen Rud, Ringebu, f. i Christiania 02.04.1851. Men de ble gift i 1877, så det er vel ikke henne.

(Dette bør tas med forbehold, da jeg ikke noterte det da jeg så det. Men navnet Berthea Eriksdt. eller Pedersdt. Skullerud er riktig).

Liv Solbergseter.

SMÅHISTORIER FRA AUSTMARKA

Lønnetreet på Austmarka kirkegård.

Alle som har vært på kirkegården har vel lagt merke til det prektige lønnetreet der, og når det nå snart grønnes igjen er det for over hundrede gang.

Ole Åserud forteller slik han hadde hørt historia: Da Erik Hansen Åserud skulle begraves i 1885, tok enka med seg en lønnestikling og plantet på grava hans.

Ingvald Teppa kunne huske den begravelsen. Kista var båret ut i gangen, og det var satt et lys foran og et bak oppå lokket.

Å stille blod.

Der var en mann som hogg tømmer ved Aurstad. Det gikk ikke likere enn at han hogg seg, og blødde kraftig. Det hastet med å få stoppet blødningen, og på Høgda (Åserudhøgda) var det en som kunne stille blod.

Ole Aurstad la i veg dit. Da han kom fram, sa gubben i huset:

"Je har veinte på dø".

Ole la fram ærendet og gubben svara at "je veit åffer du kom, men vær itte reidd, blode stoppe når du tok i dørhandtaket her".

Og slik var det, blodet hadde stoppet, og hogger'n klarte seg.

Om røyking.

Før var det vanlig at kjerringene røkte pipe. Det brukte å være små krittpiper. Årsaken var ofte at dom hadde smerter i brystet. Dette var noe som ble kalt for "morsjuken". Smertene ble borte når dom røkte.

Arve H.

ÅRSMØTET

holdes på Austmarka sentralskole
søndag 15. mars kl. 15.00.

Dagsorden:

1. Åpning
2. Beretning
3. Regnskap
4. Innkomne forslag (deriblant fore-
spørsel om å overta plassen Lebiko
på Varaldskogen)
5. Valg
6. Sverre Eier: Soot-kanalen

Kaffeservering.

Velkommen til årsmøtet!

Styret

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo 2
Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.

Betales til
Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgiro 3 55 20 56

Trykt i 175 eksemplarer